

Олена Слободянюк,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
(Інститут вищої освіти НАПН України)

КУЛЬТУРА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА ЯКОСТІ ОСВІТНЬОЇ ТА НАУКОВО-ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Широкомасштабне військове вторгнення, розпочате росією проти України 24 лютого 2022 р., завдало і продовжує завдавати руйнівного впливу на усі сфери суспільного життя. Значних втрат від війни зазнала освіта: варварські атаки на цивільне населення, серед яких здобувачі вищої освіти та персонал ЗВО; масштабні руйнування та пошкодження інфраструктури; вимушене переміщення закладів; виїзд, через загрозу життю і здоров'ю, значного контингенту здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників; проблема забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти в умовах війни; труднощі провадження науково-інноваційної діяльності; обмеження реалізації програм міжнародної співпраці; загострення проблеми невідповідності кваліфікації випускників вимогам ринку праці та зменшення видатків державного бюджету на вищу освіту. Водночас, саме освіта «...має стати провідним чинником високого рівня цивілізаційної суб'єктності України, власної ідентичності і суверенної волі. Зрештою, сильними державами стають завдяки освіті, науці та інноваційній економіці»[1, с.6].

Післявоєнне відновлення України та інтеграція України до ЄС стануть каталізаторами підвищення вимог суспільства до освіти, її якості. Сьогодні національна система зовнішнього та внутрішнього забезпечення якості вищої освіти передбачає два незалежні виміри розвитку даного процесу: розроблення стандартів вищої освіти за координації профільного міністерства та акредитація освітніх програм з урахуванням цих стандартів за координації Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство). Національне агентство, як афілійований член ENQA й повноправний член INQAAHE, SEENQA, ICAI, є колегіальним органом, завдяки якому українська система вищої освіти залучена до обміну досвідом та впровадження кращих світових практик у сфері навчання, викладання, дослідження та імплементації етичних принципів академічної доброчесності.

В українському освітньому просторі триває широка дискусія щодо нормативно-законодавчою та морально-етичної регуляції академічної доброчесності. Проте, відсутня системна робота щодо норм і правил дослідницької доброчесності, принципи якої задекларовані в ключових документах Європейського простору вищої освіти (EHEA), Європейського дослідницького простору (ERA) [7; 9]. Викладач-дослідник, який керується високими стандартами провадження науково-інноваційної діяльності і є взірцем для здобувачів вищої освіти – запорука якісного навчання і викладання на основі дослідження [4, р.54]. Належна дослідницька практика здобувачів освіти передбачає подолання практичних, етичних та інтелектуальних викликів, властивих науковим розвідкам та базується на фундаментальних етичних принципах, які об'єднують поняття академічної та дослідницької доброчесності: надійність, чесність, відповідальність, повага до колег та інших учасників освітньо-наукового процесу. Так взаємозв'язок та взаємозалежність освіти та досліджень потребує послідовних та системних

заходів для забезпечення ефективних механізмів імплементації норм, правил, етичних принципів в освітню та дослідницьку сфери.

Імплементації академічної та/або дослідницької доброчесності потребує аналізу та розробки інструментів/механізмів/заходів, які сприяють свідомому вибору етичних принципів та відповідальної поведінки в освітньому та науковому середовищі; розробці факторів, які мають вплив на рівні: від особистісного до рівня освітньої/наукової установи. Авторами сучасних підходів до академічної/дослідницької доброчесності запропоновано [3, pp. 7–22] не тільки концепт досліджуваних понять, але й характеристику конкретних форм поведінки, які відповідають етичним принципам (Таблиця 1).

Таблиця 1

Сутність понять та відповідних практик

Зміст поняття	Відповідні практики
<p>Академічна доброчесність – це «відповідність етичним і професійним принципам, стандартам, практикам і послідовній системі цінностей, яка служить керівництвом для прийняття рішень та дій в освіті, дослідженнях і науці [8].</p>	<ul style="list-style-type: none"> – відсутність фабрикації, фальсифікації, плагиату, обману контракту, уникнення неналежної поведінки (списування, підглядання, реплікації та ін.); – уникнення нечесних практик, таких як списування під час іспитів, плагіат або обман контракту; це передбачає залучення до навчання та роботи, яка добре виконана, завершена та зосереджена на добрій меті – навчанні» [5].
<p>Дослідницька доброчесність – «компетентність у дослідницькій діяльності, яка передбачає відповідальну поведінку та здатність до прийняття етичних рішень, втілених у відданості інтелектуальній чесності та особистій відповідальності за свої дії та низку практик, які характеризують відповідальне проведення досліджень [6].</p>	<ul style="list-style-type: none"> – інтелектуальна чесність у пропозиції, виконанні та звітності про дослідження; – точність представлення внесків у дослідницькі пропозиції та звіти; – справедливість у експертній оцінці; – колегіальність у науковій взаємодії, включаючи спілкування та спільне використання ресурсів; – прозорість конфліктів інтересів або потенційних конфліктів інтересів; – захист інтересів осіб під час проведення досліджень; – гуманний догляд за тваринами під час проведенні досліджень; і – дотримання взаємної відповідальності між дослідниками та їхніми дослідницькими групами [6].

Інституалізація стандартів етичної досконалості та відповідальної освітньої/наукової діяльності відбувається через створення системи забезпечення академічної та/або дослідницької доброчесності, основними компонентами якої є: політика, процеси і процедури, відповідальна особа/структура з метою:

- забезпечити лідерство в підтримці відповідального проведення досліджень;
- заохочувати повагу до кожного, хто бере участь у дослідницькому підприємстві;
- сприяти продуктивній взаємодії між слухачами та наставниками;
- відстоювати дотримання правил щодо всіх аспектів проведення досліджень, особливо досліджень із залученням людей і тварин;
- передбачати, виявляти та керувати індивідуальними та інституційними конфліктами інтересів; сприятимуть
 - організовувати своєчасні та ретельні запити та розслідування звинувачень у наукових порушеннях і застосовувати відповідні адміністративні санкції;
 - запропонувати освітні можливості, що стосуються доброчесності під час проведення досліджень;
 - моніторинг та оцінка інституційного середовища, що підтримує цілісність у проведенні досліджень, і використання цих знань для постійного покращення якості [2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення: виклики і відповіді: науково-аналітична доповідь / В.Г. Кремень, В.І. Луговий, П.Ю. Саух, І.І. Драч, О.М. Слюсаренко, Ю.А. Скиба; за заг. ред. В.Г. Кременя. - Київ: Педагогічна думка, 2023. 172 с.
2. Evans N., Hoof M., Hartman L. Widdershoven. EnTIRE Mapping Normative Frameworks for Ethics and Integrity of Research. URL: <https://riojournal.com/article/76240/> (дата звернення: 03.05.2024).
3. Fishman, T. (2016) Academic integrity as an educational concept, concern and movement in US institutions of higher education. In: Bretag T (ed) Handbook of academic integrity (First. Springer, Singapore), pp. 7–22.
4. Gaebel M., Zhang, Th. Trends (2018). Learning and teaching in the European Higher Education Area. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/trends-2018-learning-and-teaching-in-the-european-higher-education-area.pdf> p.54/(дата звернення: 03.05.2024).
5. Guerrero-Dib, J.G., Portales, L. & Heredia-Escorza, Y. Impact of academic integrity on workplace ethical behaviour. *Int J Educ Integr* 16, 2 (2020). <https://doi.org/10.1007/s40979-020-0051-3>(дата звернення: 03.05.2024).
6. Integrity in Scientific Research. Creating an Environment That Promotes Responsible Conduct (2002). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK208712/> (дата звернення: 03.05.2024).
7. Research Integrity through Open Science and FAIR Data. URL: https://sparceurope.org/wp-content/uploads/dlm_uploads/2019/03/SPARCEurope_ResearchIntegrityBrief.pdf (дата звернення: 03.05.2024).
8. Tauginienė, L, Gaižauskaitė, I, Glendinning, I, Kravjar, J, Ojsteršek, M, Ribeiro, L, Odiņeca, T, Marino, F, Cosentino, M, Sivasubramaniam, S, Foltýnek, T. Glossary for Academic Integrity. ENAI Report 3G [online]: revised version, October 2018.
9. The European Code of Conduct for Research Integrity. ALLEA. 2017. URL: <https://allea.org/code-of-conduct/>(дата звернення: 03.05.2024).